

HISTORY STUDIES

INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY

ISSN: 1309 4173 / (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume: 15, Issue: 3, August 2023

www.historystudies.net

OSMANLI DEVLETİ İLE YEDIŞEHİR DEVLETİ (KAŞGAR EMİRLİĞİ) ARASINDA İLİŞKİLER

Relations Between the Ottoman Empire and the Yettishar State (Kashgar Emirate)

Doç. Dr. Vecihi Sefa Fuat Hekimoğlu

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi

sefafuat@hotmail.com

Dr. Gulzada Charginova

Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

charginova.gulza@mail.ru

Makale Türü-Article Type : Araştırma Makalesi-Research Article

Geliş Tarihi-Received Date : 20.03.2023

Kabul Tarihi-Accepted Date : 03.06.2023

DOI Number : 10.9737/historystudies.1267987

Atıf – Citation:

Vecihi Sefa Fuat Hekimoğlu, Gulzada Charginova, “Osmanlı Devleti ile Yedişehir Devleti (Kaşgar Emirliği) Arasında İlişkiler”, *History Studies*, 15/3, Ağustos 2023, s. 481-495.

OSMANLI DEVLETİ İLE YEDİŞEHİR DEVLETİ (KAŞGAR EMİRLİĞİ) ARASINDA İLİŞKİLER

Relations Between the Ottoman Empire and the Yettishar State (Kashgar Emirate)

Doç. Dr. Vecihi Sefa Fuat Hekimoğlu*

Dr. Gulzada Charginova**

Öz

19. yüzyılın son çeyreği, Doğu Türkistan tarihi için özel bir durum arz etmektedir. Önceki dönemlerinde Hokand Hanlığı hizmetinde de bulunmuş olan Yakup Bek, Türkiye’de Kaşgar Emirliği olarak bilinen Yedişehir Devleti’ni kurmuş ve bölgede etkin bir güç haline gelmişti. Bu makalede, söz konusu dönemde Yedişehir Devleti (Kaşgar Emirliği) ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkiler incelenmeye çalışılmıştır. Batı Türkistan’daki Rus istilası sırasında, buradaki hanlıklara gerekli yardımda bulunamayan Osmanlı Devleti, Yakup Bek’in taleplerini geri çevirmeyerek bu devleti askerî ve siyasî olarak desteklemiştir. Bununla birlikte Yedişehir Devleti, Osmanlı Devleti’nin yanı sıra Rusya ve Büyük Britanya ile de siyasî ve ticarî ilişkiler kurmuştur. Ancak Kaşgar ve Osmanlı ülkesinin halkı ve yöneticilerinin aynı dine inanmaları, aynı soya mensup olmaları, bu ilişkilerin daha samimi düzeyde gelişmesini sağlamıştı. Kaşgar ile İstanbul arasında diplomatik ilişkiler kurulmuş ve Kaşgar’dan İstanbul’a gelen elçilik heyeti vasıtasıyla Yakup Bek, Osmanlı sultanına tabi olduğunu bildirmiştir. Osmanlı Devleti de Kaşgar’a gönderdiği heyetle birlikte Yedişehir Devletine askerî yardımda bulunmuştur. İki ülke arasındaki ilişkileri incelemeye çalıştığımız makalemizde, arşiv belgelerinin yanı sıra kaynak ve araştırma eserlerinden de yararlanılmıştır.

Anahtar kelimeler: Yakup Bek, Kaşgar, Doğu Türkistan, Sultan Abdülaziz, II. Abdülhamit

Abstract

The last quarter of the 19th century has a special place in the history of East Turkestan. Yakup Bek, who had also served in the Khokand Khanate in his previous periods, established the Yettishar State, known as the Kashgar Emirate in Turkey, and became an effective power in the region. In this article, the relations between the Yettishar State (Emirate of Kashgar) and the Ottoman Empire in the same period were tried to be examined. During the Russian invasion in Western Turkestan, the Ottoman Empire, which could not provide the necessary assistance to the khanates here, did not refuse the demands of Yaquub Bek and supported this state militarily and politically. In addition to this, Yettishar State established political and commercial relations with Russia and Great Britain as well as the Ottoman Empire. However, the fact that the people and administrators of Kashgar and the Ottoman state believed in the same religion and belonged to the same lineage enabled these relations to develop more sincerely. Diplomatic relations were established between Kashgar and Istanbul, and through the embassy delegation from Kashgar to Istanbul, Yaquub Bek declared that he was dependent on the Ottoman sultan. The Ottoman Empire also provided military aid to the Yettishar State with the delegation it sent to Kashgar. In our article, in which we tried to examine the relations between the two countries, sources and research works were used as well as archival documents.

Keywords: Yaquub Beg, Kashgar, Eastern Turkestan, Sultan Abdulaziz, Abdulhamid II

* Doç. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya/TÜRKİYE, sefatuat@hotmail.com

ORCID:0000-0002-6095-7512

** Dr., Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi, Almatı/KAZAKİSTAN, charginova.gulza@mail.ru

ORCID: 0000-0001-6290-8071.

Giriş

19. asrın 60-70'li yılları, Doğu Türkistan tarihinin en karmaşık dönemlerinden birini teşkil etmektedir. Bu tarihî dönemde merkezî Çin'de iktidarı elinde bulunduran Qing (Çing) Hanedanı zamanında, Kaşgar'da *Yedişehir Devleti*, Urumçi'de Dungan Hanlığı ve Kulca'da İli Sultanlığı kurulmuştu. Bunların arasında, 1864 yılında tarih sahnesine çıkmış olan Yedişehir Devleti, başta Osmanlı Devleti, Rusya Çarlığı ve Büyük Britanya olmak üzere bir kısım yabancı ülkelerle diplomatik ve ticarî münasebetler kurmuş ve bağımsız bir devlet olarak tanınma gayreti içerisinde olmuştur.

Dönemin siyasî durumunu anlamak için Doğu Türkistan'da Yakup Bek idaresinde kurulmuş olan bu devletin tarihine kısaca değinmek yerinde olacaktır. Yakup Bek'in idaresi altındaki bölgenin "Doğu Türkistan" olarak adlandırılması, Çarlık Rusya'nın Türkistan Hanlıklarını anlıklarını işgalinden sonra kullanılmaya başlamıştır. Şarkî Türkistan ya da Doğu Türkistan olarak adlandırdığımız bölge, daha önceleri "Altışehir" (Kaşgar, Yarkent, Aksu, Hoten, Üç Turfan, Kuçar olarak adlandırılmaktaydı. Yakup Bek'in Korla'yı da hâkimiyeti altına alarak bu bölgeye dâhil etmesinden sonra "Yedişehir" denilmeye başlamıştır.¹ Yakup Bek, Doğu Türkistan'da yönetimi eline aldıktan sonra egemenlik sahasını Kuçar, Turfan, Korla şehirlerine doğru genişletmişti. 1865-1866 yıllarında ortaya çıkan bu devlet, Türkçe kaynaklarda "*Kaşgar Emirliği*" olarak geçmektedir. Ancak merkezi Kaşgar olmak üzere Yarkent, Aksu, Hoten, Üç Turfan, Kuçar ve Korla'da kurulan bu ülke, Türkistan dillerinde Jetişar, Jeti şahar, Yetti şahar; İngilizce ise Yettishar şeklinde adlandırılmıştır.²

Yakup Bek'in Doğu Türkistan'da bağımsız bir devlet kurması, bölge üzerinde siyasî emelleri olan Rusya, Büyük Britanya ve Çin'i rahatsız etmişti. Hindistan ve Türkistan'da uygulamakta olduğu politikaların sonuçsuz kalacağından endişe duyan Büyük Britanya, Yedişehir Devleti ile işbirliği haline girerek diplomatik yolu açık tutma seçeneğini tercih etmişti. Böylece Yedişehir Devleti, Rus yayılmacılığı karşısında Hindistan ile Türkistan arasında tampon vazifesini görecekti. Yakup Bek'in başarıları, başta Hokand Hanlığı olmak üzere Batı Türkistan'da yeni işgal edilmiş bölgelerin güvenliğini tehlikeye düşürme ihtimali Rusya'yı korkutmuştu. Hiç şüphe yok ki, Doğu Türkistan'da bağımsız bir Müslüman Türk devletinin zuhur etmesi, Batı Türkistan Türklerini de bağımsızlık yolunda tetikleme kaçınılmazdı. Bölgede yayılmacı politikalarını devam ettirmek isteyen Çarlık Rusya hükümeti, Doğu Türkistan'da casusluk faaliyetleri yürüterek bu devletin güçlenmesinin önünü almaya çalışmıştır. Diğer taraftan Büyük Britanya'nın 1864-1865 yıllarında Yedişehir Devleti ile kurduğu diplomatik ve ticarî ilişkiler, Ruslar için bölgenin İngiliz nüfuzu altına girmesi tehdidinin ortaya çıkması anlamına geliyordu. Bölgenin bir diğer önemli gücü olan Çin için Doğu Türkistan, ileri karakol konumundaydı. Bu yüzden Çin, Yakup Bek yönetimindeki bağımsız Yedişehir Devleti'ne karşı yıkıcı bir siyaset izlemiştir.³

Yedişehir Devleti'nin yabancı ülkelerle siyasî ve diplomatik ilişkiler içerisine girmesi hususunun incelenmesi, o zamanın büyük imparatorluklarının Türkistan bölgesinde uygulamaya koydukları politikaların iç yüzünün anlaşılmasına önemli katkı sağlayacaktır. Dolayısıyla Yedişehir Devleti'nin Osmanlı Devleti ile sosyo-politik ilişkilerini de nazarı dikkate almak gerekmektedir.

¹ Yelda Demirağ, "1755-1949 Yılları Arasında Doğu Türkistan", *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, S.3, 2014, s. 230.

² Vecihi Sefa Fuat Hekimoğlu-Aytkul Mahayeva-Gulzada Çarğınova, "19. Yüzyılın Son Çeyreğinde Doğu Türkistan'daki Milli Mücadelede Kazak ve Kırgızların Rolü". *Belleten*, S.63 (296), 2019, s. 233.

³ Coşkun Kumru, "Doğu Türkistan Hükümdarı Yakup Bey Döneminde Rusya ile İlişkiler", *Türk Tarihine Dair Yazılar*, Ed. Alpaslan Demir, Tuba Tombuloğlu, Eralp Erdoğan, Ömer Düzbakar, Gece Kitaplığı, Ankara 2018, s. 131-132.

Yedişehir Devleti'nin kurulması, o yıllarda Çarlık Rusya hâkimiyeti altında yaşamakta olan Kazak ve Kırgızlar gibi Türk halklarının da bağımsızlıklarına kavuşması noktasında etkili olmuştur.⁴ Çarlık Rusya'nın sömürü siyasetini kabul etmeyen Türkistan halkları arasında Yedişehir Devleti'ne göç ederek bu devlete sığınanlar olmuştur. Kazak halkının ulusal bağımsızlık mücadelesi önderlerinden Sızdık Kenesarioğlu ile Kırgız halkının ayaklanma önderlerinden Osman Taylak'ın, Yedişehir Devleti'nin hizmetine girmesi buna örnek olarak gösterilebilir. Sızdık Kenesarioğlu ve Osman Taylak da, Yedişehir Devleti'nin Osmanlı Devleti ile ilişki kurmasını desteklemiştir. Buna bağlı olarak Yedişehir Devleti ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkilerin incelenmesinin sadece Kaşgar ve Doğu Türkistan'ın değil, aynı zamanda 19. asrın 70'li yıllarında bölgede meskûn diğer Türk halklarının da tarihinin anlaşılmasına yardımcı olacağı kanaatini taşımaktayız.

1. Bibliyografik İcmal

Yedişehir Devleti ile Osmanlı Devleti arasındaki karşılıklı ilişkiler hakkında, günümüze kadar birçok bilim insanı eserlerinde bilgi vermiştir. Bu konuda eser kaleme alan ilk araştırmacı Aleksey Nikolayeviç Kuropatkin'dir. Albay Kuropatkin, Çarlık hükümetinin özel görevlendirmesiyle 1876 yılında Yedişehir Devleti'nin yönetim kadrosuyla anlaşmalar yapmak üzere Kaşgar'a gönderilmişti. O, bu elçilik görevi esnasında Kaşgar'da birkaç Osmanlı Türkü subay ile karşılaşmış ve yazmış olduğu eserde onlar hakkında bilgiler vermiştir.⁵ Kuropatkin, Kaşgar tarihini anlattığı kitabında Yedişehir Devleti ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkiler üzerinde ayrıntılı bir şekilde durmamış, sadece Türk subaylarının Yedişehir askerine eğitmen olarak hizmet etmesinin Çarlık hükümetinin çıkarlarına ters olduğunu bildirmiştir.

19. yüzyılın 70'li yıllarında Kaşgar'a gelen İngiliz elçilik heyetinin malumatlarını esas alarak Yedişehir Devleti'nin yöneticisi Yakup Bek hakkında eser yazan Demetrius Charles Boulger kitabında, Osmanlı Devleti'nin Kaşgar'la ilişki kurma niyetini taşıdığı hakkında bilgi vermişti.⁶ Doğu Türkistan'ın 1860-1870 yıllarının siyasi tarihinin anlatıldığı eserlerde Yedişehir Devleti'nin Osmanlı Devleti ile olan bağlantılarına fazla yer verilmemiştir. Bu eserlerde iki ülke arasındaki ilişkilere kısaca değinilmekle yetinilmiştir. Daut Abdulimoviç İsiyev tarafından yazılan ve Yedişehir Devleti'nin tarihinin anlatıldığı *Uygurskoe Gosudarstvo Yettishar (1864-1877)* adlı eserinde Yakup Bek yönetimindeki Yedişehir Devleti'nin iç ve dış politik gelişmeleri hakkında bilgi verilmektedir.⁷

Yedişehir Devleti ile Osmanlı Devleti arasında ilişkilerin başlaması meselesi, Türk bilim insanları tarafından da incelenmiştir. İstanbul-Kaşgar diplomatik ilişkileri hakkında kaleme alınan ilk eserlerden biri Mehmet Atıf Efendi'nin *Kaşgar Tarihi* adlı kitaptır. Mehmet Atıf bu kitabı yazarken, Kaşgar'a gönderilen subaylardan olan daha sonra Yedişehir Devleti'nde bulunduğu sırada yaşamış oldukları hakkında bir layiha hazırlayan İsmail Hakkı Efendi'nin yaşamış olduğu olayları şifahi olarak dinlemiş ve bunları eserine dahil etmiştir.⁸

Kaşgar'ın tarihini en eski dönemlerinden başlayarak kaleme alan Mehmet Atıf, eserinin *İkinci Asra Dair Birkaç Söz* başlıklı kısmında, İslamiyet'in bölgeye girişi hakkında bilgi vermektedir.

⁴ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz, Hekimoğlu-Mahayeva-Çarginova, agm, ss. 229-260.

⁵ Aleksey Nikolayeviç Kuropatkin, *Kaşgaria İstoriiko-Geograficeskii Oçerk Strani, ee Voyennie Sil, Promişlennost i Torgovlia*, Tipografia S. Balaceva, Sankt-Petersburg 1879, s. 197.

⁶ Demetrius Charles, Boulger *The life of Yakoub-Beg: Athalik Ghazi and Badaulet Ameer of Kashgar*, W. H. Allen & Co., London 1878, s. 65.

⁷ Daut Abdulimoviç İsiyev, *Uygurskoye Gosudarstvo Yettishar (1864-1877)*, Nauka, Moskova 1981, s. 42.

⁸ Yusuf Halaçoğlu, "Binbaşı İsmail Hakkı Bey'i Kaşgar'a Dair Eseri", *Tarih Enstitüsü Dergisi, Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu Hatıra Sayısı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, S. 13, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1987, s. 522.

Kitapta anlatılanlara göre İslam dininin Kaşgar'da yayılmaya başlamasının ardından bölgede Müslümanların sayısı artmış, hatta bölgenin hükümeti Çinlilerin elinden çıkarak sonraki yıllarda birtakım hanlıkların eline geçmişti. Bu hanlıklar ara sıra hem birbirleriyle hem de Çinlilerle muharebe etmekteydi, ayrıca bunlardan bir kısmı güçsüz iken, bazıları pek muntazam ve kuvvetliydi.⁹

1968 yılında Ankara Üniversitesi'nde Yakup Bey dönemi Türkistan Tarihi üzerine doktora tezi¹⁰ yazan Ahmet Rıza Bekin, daha sonraki yıllarda bu konu üzerinde birçok eser kaleme almıştır. O, bir makalesinde, Yakup Bek'in bağımsızlığını ilan eder-etmez, kurmuş olduğu Türk-İslam devletinin, Osmanlı Devleti tarafından tanınmasını sağlamak ve askerî yardım talebinde bulunmak üzere elçisini İstanbul'a yollaması konusunu değerlendirmiştir.¹¹ Türkistan tarihi üzerine önemli eserler yazmış olan Prof. Dr. Mehmet Saray, "1874'de Kaşgar'a Gönderilen Türk Subayları" adlı makalesinde, Osmanlı Devleti'nin Kaşgar politikalarında aktif bir şekilde yer almaya başlamasının üç sebepten kaynaklandığını ifade etmektedir. Bunlar, Rusların Hindistan'a doğru yayılmasından endişe duyan Büyük Britanya'nın telkinleri, Çarlık Rusya hükümeti tarafından istilaya uğrayan Batı Türkistan hanlıklarına mesafenin uzaklığına bağlı olarak yardımda bulunamamanın verdiği üzüntü ve Yakup Bek'in, Osmanlı Devleti'nin ısrarlı iyi geçinmeleri hususundaki tavsiyelerine rağmen sürekli olarak birbirleriyle mücadele halindeki diğer Türkistanlı liderlere göre daha güvenilir bulunmasıydı.¹² Mehmet Saray bir başka çalışmasında, Osmanlı Devleti'nin 1783 yılından itibaren Türkistan'ın genelinde daha aktif politika izlemeye başlamasının sebebinin, Rusya, Büyük Britanya ve Çin'in devletlerarası hukuku hiçe sayarak Türkistan topraklarını işgale başlaması olarak göstermiştir.¹³ Prof. Saray, *Rus işgali devrinde Osmanlı Devleti ile Türkistan Hanlıkları Arasındaki Siyasî Münasebetler (1775–1875)* adlı kitabında, iki ülke arasında ilişki kurulmasında Çarlık Rusya'nın Türkistan bölgesini işgalinin önemli etkisi olduğu görüşündedir.¹⁴

Rus araştırmacı Aleksandr Dmitriyeviç Vasilyev de Prof. Dr. Mehmet Saray ile aynı fikri paylaşmaktadır. O, Yedişehir ile Osmanlı arasında ilişkilerin gelişmesine etnik faktörlerin yanı sıra Çarlık Rusya'nın Türkistan bölgesindeki askerî hareketlerinin etkin olduğunu dile getirmiştir.¹⁵ Rusya'da yapılan akademik incelemelerde Yedişehir Devleti ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkiler, doktora çalışmaları seviyesinde de irdelenmiştir. Anna Sergejevna Mavlonova'nın Orta Asya'da bölgesel güvenlik sağlama bağlamında Uygur meselesini araştırdığı doktora tezinde, Osmanlı sultanı Abdülaziz ile Yakup Bek arasındaki ilişkileri, Pantürkçü fikirlerin uygulamaya konulması olarak gösterilmiştir.¹⁶ Konu hakkında akademik çalışmalar yürütmüş olan bir diğer Rus bilim insanı Aleksandr Antonoviç Kolesnikov'dur. 1998'de Rusya

⁹ Mehmet Atıf, *Kaşgar Tarihi, Bais-i Hayret Ahval-i Garibesı*, Mehran Matbaası, İstanbul 1300 (1882/1883) s. 50-51.

¹⁰ Ahmet Rıza Bekin, *Yakup Bey Devrinde Çin Türkistan'ında Siyasal ve Kültürel Durum*, (Ankara Üniversitesi Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 1968.

¹¹ Ahmet Rıza Bekin, "Yakup Beğ'in Egemenliği Zamanında Doğu Türkistan'ın Dış Memleketlerle İlişkileri", *Doğu Türkistan'ın Sesi*, C. 4, Sayı 16, 1987, s. 14-15.

¹² Mehmet Saray, "1874'de Kaşgar'a Gönderilen Türk Subayları", *Türk Kültürü Araştırmaları*, S.17-21, 1-2 1979-1983, s. 244-245.

¹³ Mehmet Saray, "Osmanlı Devleti'nin Türkistan Siyaseti", *Osmanlı*, C. 1, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 573.

¹⁴ Mehmet Saray, *Rus işgali devrinde Osmanlı Devleti ile Türkistan Hanlıkları Arasındaki Siyasî Münasebetler (1775 – 1875)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1994, s. 103.

¹⁵ Aleksandr Dmitriyeviç Vasilyev, *Znania i meç ot padiçaha. Politicheskie i kulturnie kontakti hanstv Tsentralnoy Azii i Osmanskoy İmperii (seredina XVI – načalo XX veka)*, Probel – 2000, Moskova 2014. s 217.

¹⁶ Anna Sergejevna Mavlonova, *Problema Uygurskogogo Separatizma v Kontekste Obespeçeniye Regionalnoy Bezopasnosti v Tsentralnoy Azii*, (Halklar Dostluğu Rusya Üniversitesi (Rossisyskiy Universitet Drujbi Narodov) Yayınlanmamış Doktora Tezi), Moskova 2015, s. 70.

Federasyonu, Savunma Bakanlığı, Askerî Tarih Enstitüsünden “*Rus Araştırmalarının Orta Asya Araştırmalarına Katkısı (19. yy sonu- 20. yy. başları)*” adlı tezi ile doktorasını savunmuş olan Kolesnikov, 1995-2013 tarihleri arasında Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanlığı sistemine bağlı olarak Türkiye, İsrail, Türkmenistan ve Kırgızistan’da 1. Sınıf diplomatik danışmanlık görevinin yanı sıra bilimsel çalışmalar da yapmıştır. Onun Rusya’nın Doğu Türkistan’daki faaliyetlerini incelediği bir eseri Rakhat Abdieva tarafından Türkçeye çevrilerek, İlyas Kamalov’un düzenlemesiyle “*Rus Seyyahların Gözüyle Kaşgar, XIX. Yüzyılın İkinci Yarısı-XX. Yüzyılın Başı*” adıyla Türkiye literatürüne kazandırılmıştır. Bu eserin *Rus Araştırmalarında Kaşgar* başlıklı ikinci bölümünde *Askerî Düzen* konusu işlenirken, Yakup Bek’in Osmanlı Devleti ve Büyük Britanya ile olan ilişkileri ve Yedişehir Ordusu’nun Türk silah ve mühimmatları ile yeniden oluşturulması hakkında bilgiler verilmiştir.¹⁷

Yakup Bek’in, Osmanlı Devleti ile bağlantıya geçmesinde, bağımsızlık mücadelesine destek bulma gayreti ve devletin tanınması meseleleri önemli rol oynamıştı. Ancak bu unsurlar, Çinli yazarların eserlerinde farklı bir şekilde yorumlanmıştır. Örneğin Çinli tarihçi Fàn Wénlán, bu ilişkiler neticesinde, Yedişehir yönetiminin *Türk sultanının hizmetçisine dönüştüğünü* vurgulamıştır.¹⁸ Benzer yorumlar, Çin’de kaleme alınan ve Doğu Türkistan tarihinin anlatıldığı kitaplarda da yazılmıştır.¹⁹

Bilimsel literatürde soruna genel bir bakış için Yedişehir Devleti ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkinin yeni veriler temelinde incelenmesi gerekmektedir. Bu tür kaynaklar Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Arşivlerinde mevcuttur. Söz konusu belgelerin önemli bir kısmı 2000-2012 yılları arasında Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü görevini yürütmüş olan Prof. Dr. Yusuf Sarımay’ın proje başkanlığını yürüttüğü çalışma sonucu hazırlanan “*Belgelerle Osmanlı-Türkistan İlişkileri (XVI- XX. Yüzyıllar)*” adlı eserde yayınlanmıştır.²⁰

2011 yılında Özbekistan’ın Semerkant vilayetinde Uluslararası Türkistan Araştırmaları ile Türkiye Arşivlerinin ortak çalışması neticesinde “*Osmanlı Belgelerinde Orta Asya Tarihi*” adlı üç ciltten oluşan bir çalışma yayınlanmıştır. Bu eserin birinci cildinin önsözünde, Osmanlı Devleti ile Türkistan halkları arasındaki siyasî ve diplomatik ilişkilere ait belgelerin bulunduğu ve bunların çoğunluğunun Türkiye’deki arşivlerden alınarak yayınlandığı belirtilmiştir.²¹ Kuşkusuz ki buradaki belgeler, Yedişehir Devleti ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkilerin bilinmeyen yönlerini gün ışığına çıkarması bakımından son derece önemlidir. Bu çalışmada, Türkiye’den alınan belgelerin Özbekistan ve Kazakistan’daki arşiv belgeleri ile karşılaştırılarak değerlendirilmesi gerektiğinin üzerinde durulmuştur. Buna bağlı olarak Özbekistan Cumhuriyeti Merkezî Devlet Arşivindeki “*Türkistan Tarihi ile ilgili G. Serebrinikov Kataloğu Materyalleri*” adındaki İ-715. fonu ve Kazakistan Cumhuriyeti Merkezî Devlet Arşivindeki “*Yedisu Vilayeti Askerî Gubernatorunun Kulja Meselesi ile ilgili Ofisi*” adlı 25. fonu ile “*Kolpakovskiy – Bozkır Vilayetinin General Gubernatoru*” adlı 825. fonundaki materyaller ilmî kullanıma sokulmuştur. Bu belgelerden Yedişehir Devleti’nin Osmanlı Devleti ile kurmuş olduğu bağlantılar hakkında malumatlar alınmıştır.

¹⁷ Aleksandr Kolesnikov, *Rus Seyyahların Gözüyle Kaşgar, XIX. Yüzyılın İkinci Yarısı-XX. Yüzyılın Başı*, Çev. Rakhat Abdieva, Haz. İlyas Kamalov, Türk Tarih Kurumu Basımevi Ankara, 2010, s. 450-152.

¹⁸ Fàn Wénlán, *Novaia istoria Kitaia. 1840-1901*, İnostrannaia literatura, Moskova 1955, s. 332.

¹⁹ *Şinjanın Jergiliktî Tarihi*, Çinjan Çinkhua Basması, Urumçi 1999, s. 469.

²⁰ *Belgelerle Osmanlı – Türkistan ilişkileri (XVI-XX. Yüzyıllar)*, Başbakanlık Basımevi, Ankara 2004.

²¹ *İstoriya Tsentralnoy Azii v Osmanskikh Dokumentah. Politiceskie i Diplomaticeskie Otnoşenia*, MITCA-TOA, Semerkant 2011.

2. Yedişehir Devleti'nin Osmanlı Devleti ile İlişki Kurmasının Sebepleri

Hokand Hanlığında önemli hizmetlerde bulunmuş olan Yakup Bek, Kaşgar'da 1865 yılında yönetimi eline aldıktan sonraki dönemde Yedişehir ülkesi ahalisinin nüfusu yaklaşık olarak 12 milyon kişi idi.²² Bu devletin esasını oluşturan yedi şehir; Kaşgar, Hoten, Yarkent, Aksu, Üç Turfan, Kuçar ve Korla idi.²³ Yakup Bek'in, 1870 Dungan Hanlığı arazisini fethederek Urumçi'yi kendi sınırlarına dâhil etmesinin ardından Yedişehir Devleti'nde şehirli nüfusun sayısı da artmıştı. Şehirlerde yaşayan halkın çoğunluğunu Uygurlar oluşturuyordu. Çinli tarihçi Wei Yuan, 19. asrın ikinci yarısındaki Kaşgar halkını büyük oranda Müslümanların teşkil ettiğini ve onların bir kısmının göçebe, diğer kısmının da yerleşik hayat sürdürdüklerini yazmıştır. Yine bu yazarın belirttiğine göre, yerleşik halkın etrafında yaşamakta olan göçebelerin sayısı gün geçtikçe artarak Çarlık Rusya yönetimindeki arazilere kadar ulaşmıştı.²⁴ Kalabalık nüfusa sahip olan Yedişehir Devleti kısa sürede büyük devletlerin dikkatini çekmişti. Bu devletler ülkeyi, kendi ticarî malları için bir Pazar haline getirme niyetindeydiler. Yakup Bek ise bu büyük devletlerle bağlantı kurarak ülkesini bağımsız bir devlet olarak tanınması çabasıydı.

Kaşgar, coğrafi konumu icabı, Güneybatı ülkeleri ve Hokand Hanlığı ile ticarî ilişkiler kurma imkânına sahipti. Yedişehir Devleti'nin yakınındaki Hindistan'daki İngiliz idaresi ve Çarlık Rusya'nın Türkistan'daki sömürge yetkilileri bu durumu kendi lehlerine kullanmaya çalışmıştı. Bu da Yedişehir'i kendi nüfuzları altına almak isteyen Büyük Britanya ve Rusya İmparatorlukları arasında çatışma konusu olmuştu. Bu şartlar altında Büyük Britanya, Yedişehir Devleti'ni bağımsız bir ülke, Yakup Bek'i de onun hükümdarı olarak tanıdı. Rusya İmparatorluğu ise Çing (Mançu) Hanedanı'nın kısa süre içinde Doğu Türkistan'ı yeniden idaresi altına alma ihtimalini göz önünde bulundurarak, Yedişehir ile sadece ticarî ilişkiler içine girdi.

İngilizler, Yedişehir'deki Çarlık Rusya nüfuzunu kırmak için bu ülkeyi Osmanlı Devleti ile yakınlaştırmaya çalışmışlardı. Bu yakınlaşmada Osmanlı Türkleri ile Yedişehir'in yerli halkının etnik ve dil bakımından birliğinin yanı sıra aynı dine inanmalarının büyük katkısı olacağını farkındaydılar. Bu sırada Yakup Bek de Osmanlı Devleti ile bağlantı kurup, onun desteğini almak istemekteydi. Çünkü o, Türkistan'daki Buhara Emirliği ile Hokand ve Hive Hanlıklarının Osmanlı Padişahını, tüm Müslümanların Halifesi olarak kabul edip Sultanın himayesine mazhar olduklarından haberdardı. Yakup Bek, daha önceleri hizmetinde bulunduğu Hokand Han'ı Muhammed Ali ve onun babası Muhammed Ömer'in Osmanlı Sultanına elçiler göndererek, padişahı tüm Müslümanların hükümdarı olarak tanıdığını bildirip Osmanlı Devleti'nin himayesinde oluşunun karşılığında çeşitli hediyeler aldığını, bunun da kendilerine büyük saygınlık kazandırdığını da bilmekteydi.²⁵ Yakup Bek Osmanlı Devleti ile irtibata geçmeden önce bölgede egemenliğini koruyabilmek için Büyük Britanya ve Rusya ile de ilişkiler kurmuştu. O, bu büyük devletleri, baş düşmanı Mançu Hanedanı'na karşı kullanmayı düşünmekteydi. Ancak Büyük Britanya ve Rusya ile ilişkiler ancak çıkar birliği sayesinde yürüyebilirdi. Ancak Osmanlı Devleti ile Türklük ve Müslümanlık dayanışması hissiyle daha sağlam ilişkiler kurulabilirdi.²⁶

Böylece Yedişehir Devleti'nin dış ilişkilerinde Osmanlı Devleti ayrıcalıklı bir yere sahip olmuştu. Yakup Bek Osmanlı Devleti'ni en saygın Müslüman ülke olarak görmüş ve onunla sıkı bir işbirliği içine girmek için çaba sarf etmiştir.

²² ÖCMDA, (Özbekistan Cumhuriyeti Merkezî Devlet Arşivi), İ-715-f., 1-d., 39(a)-b, s. 97.

²³ KCMDA, (Kazakistan Cumhuriyeti Merkezî Devlet Arşivi), 825-f., 1-d., 36-b, s. 3

²⁴ KCMDA. 64-f., 1-d., 5007-b, s. 163.

²⁵ B.M. Babacanov, *Kokandskoe Hanstvo: Vlast, Politika, Religia*, TIAS, Tokyo-Taşkent 2010, s. 167.

²⁶ Paul B. Henze, "Kaşgariya'daki Büyük Oyun, Yakup Beg Nezindeki İngiliz ve Rus Temsilciler", *Doğu Türkistanın Sesi*, S.19, C.5, Sonbahar 1988, s. 14.

3. Yedişehir ile Osmanlı Arasında İlişkilerin Kurulması

19. yüzyılın son çeyreğinde, Yakup Bek önderliğinde Doğu Türkistan'da Yedişehir Devleti kurulurken, Batı Türkistan hanlıkları Rusya işgaline uğramıştı. Bu durum, o dönemde dünyanın en büyük gücü olan Büyük Britanya'yı telaşlandırmıştı. Hindistan'a hakim olan Büyük Britanya, başta Rusya ve Çin'e karşı Kaşgar'ı tampon bölge olarak kullanmanın önemini kavramıştı. Söz konusu dönemde İngilizlerle arası iyi olan Osmanlı Devleti de Kaşgar'daki gelişmeleri yakından takip etmekteydi. Rusya ve Çin'e karşı Büyük Britanya ve Osmanlı Devleti için yakınlaşmanın ülkesinin faydasına olacağını kavrayan Yakup Bek, 1865 yılında elçisini göndererek İstanbul'la ilk temasını kurmuştu. 1873 yılında Osmanlı Devleti Yakup Bek'e önemli miktarda askeri yardımda bulunmuştur.²⁷ Yusuf Akçura'ya göre Yedişehir Devleti ile Osmanlı Devleti arasında ilişkilerin başlamasında, Kaşgar'da İngiliz elçilik heyetinde bulunmuş olan Sir Thomas Douglas Forsyth etkili olmuştur.²⁸ Onun bu görüşünü Rusya'nın İstanbul Büyükelçisi Nikolay Pavloviç İgnatyev'in 14 Şubat 1874'te Çar'a yazdığı mektuptaki malumatlar da desteklemektedir. Bu mektupta, Osmanlı Devleti'nin Yedişehir ile Türkistan'daki Hive, Hokand Hanlıkları ve Buhara Emirliği ile ilişkilerini geliştirmek üzere hareket içinde olduğu, bunun için 100 bin pound harcamayı planladığı, ayrıca Yakup Bek'e *Padişahın güvenilir Emiri* payesinin verilmesinde D. Forsyth'in katkısı olduğu yazılmaktaydı.²⁹

Yakup Bek, İngilizler aracılığıyla Sultan Abdülaziz'e bir mektup yollamış ve değerli eşyalardan oluşan hediyeler sunmuştu. Onun bu hareketi padişahı son derece memnun etmişti.³⁰ Mektupta Osmanlı sultanı, *kudretli padişahımız, şahinşah* (sultanların sultanı) olarak nitelenmiş ve kendilerini himayelerine alınması hususunda ricada bulunulmuştu.³¹ Rusya işgaline uğrayan Hokand ve Hive Hanlıkları ve Buhara Emirliği'nin yardım taleplerine gereken cevabı veremeyen Osmanlı Devleti, Kaşgar meselesinde, İngilizlerin de teşvikiyle daha aktif bir politika izleme yoluna gitmişti.³²

Yakup Bek, 1872 yılında yazdığı bu mektubunun ardından Seyit Yakup Han Töre adlı elçisini İstanbul'a göndermiştir. Yakup Han Töre, daha önceleri Hokand Hanlığı'nda elçilik hizmetinde de bulunmuştu. O, 1865 Haziran'ında İstanbul'a, Buhara Emirliği ile yaşanan problemler hakkında bilgi vermek ve Osmanlı padişahının bu duruma bir çözüm bulmasını sağlaması amacıyla Hokand Hanı'nın elçisi olarak gelmişti. Sultan ona, iki ülke arasında dostça ilişkinin kurulmasına taraftar olduğunu bildirmiş, birini diğerine tercih etmeyeceğini ifade etmişti. Rusya'nın Hokand Hanlığı'nı işgal etmesi üzerine ülkesine dönmeyen Yakup Han Töre, İstanbul'da kalmayı uygun görmüştü. Osmanlı Devleti de ona aylık 4 bin kuruş maaş bağlamıştı.³³ Sonraki dönemde o, Yakup Bek'in hizmetine girmiş ve dış işlerinde en güvenilir ismi haline gelmişti.³⁴ Tarih araştırmacısı A. D. Vasilyev'in verdiği bilgilere göre Yakup Han Töre, 1869 yılında Yedişehir Devleti ile Osmanlı Devleti arasında ilişkiler kurmak üzere Osmanlı Devleti'nin görevlendirmesiyle Kaşgar'a gönderilmişti. Seyit Yakup Han, kendine verilen bu görevi başarıyla yerine getirmiş, Yakup Bek'i Osmanlı himayesine girmeye ikna etmişti.³⁵

²⁷ Selim Serkan Ükten, "Osmanlı Silah Teknolojisinin İslam Dünyasına İntikali ve Osmanlı Devleti'nin Türkistan Hanlıklarına Yaptığı Askeri Yardımlar (XIV-XIX. Asırlar)", *Türk Tarihine Dair Yazılar II*, Ed. Alpaslan Demir-Tuba Tombuloğlu-Eralp Erdoğan, Gece Kitaplığı, Ankara 2017, s. 308.

²⁸ Akçura, *Türkçülüğün Tarihi*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2001, s. 62.

²⁹ KCMDA. 825-f., 1-d., 36-b, s. 1.

³⁰ *İstoriya Tsentralnoy Azii*, s. 246.

³¹ *Belgelerle Osmanlı – Türkistan ilişkileri*, s. 82.

³² Saray, age, s. 103.

³³ *İstoriya Tsentralnoy Azii*, s. 229.

³⁴ Saray, age, s. 103.

³⁵ Vasilyev, age, s. 217.

Osmanlı Devleti'ne Yedişehir Devleti'nin elçisi olarak 16 Haziran 1873 tarihinde gelen Seyit Yakup Han Töre, İstanbul'da büyük iltifatla karşılanmış ve Sultan Abdülaziz'in huzuruna kabul edilmişti. Bu elçilik heyeti, Yedişehir Devleti'nin hükümdarı Yakup Bek ile onun yönetimi altındaki halkların Osmanlı Sultanına hürmetlerini sunduğunu bildirmişti.³⁶ Kaşgar elçisi bu görüşmede, Yakup Bek'in Osmanlı Sultan'ına tabi olduğunu, askerî sahada yardım talep ettiği mektubunu sunmuştu. Padişahın direktifi üzerine Osmanlı hükümeti, Kaşgar hükümdarının ricalarını yerine getirmek üzere çalışmaları başlattı. Çalışmalar, Tophane Müşiri Ali Said Paşa ve Umum Fabrikalar Nazırı Seyyid Paşa tarafından yürütülmüştür.³⁷ 17 Haziran 1873 günü, Kaşgar elçilik heyetine, Osmanlı Devleti tarafından Birinci rütbeden murassa Osmanlı Nişanı, kılıç ve âlem hediye edildi. Türk hükümeti Kaşgar elçiliğinin yol masraflarının karşılanması için Osmanlı hazinesinden 100 bin kuruş para verdi. Ayrıca Piyade Subayı Mehmet Yusuf Bey, 15 bin kuruş verilerek Yedişehir Devleti'nin askerlerini eğitmekle görevlendirildi. Kaşgar'a top, tüfek ve barut yapımı vasıtaları gibi askerî yardım yapılması kararlaştırılmıştı. Seyit Yakup Töre'nin yanında Kaşgar'a gönderilenler arasında Mehmet Yusuf Bey'in yanı sıra Ali Kâzım Bey, Çerkes Yusuf Bey, İsmail Hakkı Bey, Dağıstan asilzadelerinden Zamanbek ile birlikte emekli dört gönüllü subay da bulunmaktaydı.³⁸ Onlar yanlarında Yakup Bek'e verilmek üzere Osmanlı padişahının name-i hümayununu da götürmüştü. Name-i hümayun Kaşgar'a ulaştığında 100 pare top atışıyla karşılanmış ve bu tarihten itibaren Yakup Bek'in egemenliği altındaki topraklarda padişah Abdülaziz adına hutbeler okutulmuş onun adına paralar bastırılmıştır.³⁹

İstanbul'dan yola çıkan Yakup Han Töre başkanlığındaki Kaşgar elçilik heyetinin yanında Murad Efendi başkanlığındaki Osmanlı elçilik heyeti de bulunmaktaydı. Bu heyet, Osmanlı Devleti'nin Yedişehir Devleti'ni himayesi altına aldığı Yakup Bek'e bildirdi. Daha önceleri "Be-devlet" ve "Atalık Gazi" unvanlarını kullanan Yakup Bek, bu tarihten itibaren *Osmanlı Devleti'nin Emiri* olarak da adlandırıldı.

Yakup Han Töre başkanlığındaki Yedişehir elçilik heyeti ile Murad Efendi yönetimindeki Osmanlı elçilik heyetini Hindistan üzerinden Kaşgar'a ulaştırma görevi Zamanbek Bey'e verilmişti. İstanbul'daki Rus Elçiliği, Rusya Dışişleri Bakanlığıyla gerçekleştirdiği yazışmalarında, Zamanbek Bey'i eğitilmiş, bilgili ve kültürlü bir şahsiyet olarak göstermiş, önceleri Rusya vatandaşı olduğunu, sonradan Kafkasya'dan ayrılarak Osmanlı yönetimine girdiğini bildirmişti.⁴⁰

İstanbul'dan Kaşgar'a dönen Seyit Yakup Han Töre, beraberinde çok sayıda silah ve askerî teçhizatla birlikte Türk askerî eğitmenleri de getirdi. 1875 yılına kadar Yedişehir Devleti cephanesinden sorumlu olan Kamilhan'ın belirttiğine göre, Yakup Han Töre İstanbul'dan 2.200 tüfek, altısı Osmanlı Sultanından, ikisi Mısır yönetiminden olmak üzere 6 top ve yaklaşık 2 ton barut getirmişti. Bu toplar, basitçe taşınabilir olması bakımından son derece kullanışlıydı. Her bir top sadece bir at tarafından çekilebiliyordu.⁴¹

Kamilhan, Osmanlı Devleti'nden Kaşgar'a Mehmet Yusuf Bey, Çerkes Yusuf Bey, İsmail Hakkı Bey, Zamanbek Bey, Taci Efendi, Tahir Efendi ve Mamad Efendi isimli 7 Türk subayının geldiğini belirtmektedir. Onun anlattıklarından, Toksun şehrindeki atlı askerleri Mehmet Yusuf

³⁶ *İstoriya Tsentralnoy Azii*, s. 246.

³⁷ Saray, age, s. 109.

³⁸ *İstoriya Tsentralnoy Azii*, s. 254.

³⁹ Nuri Yavuz, "XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Kaşgar Emirliği ile Osmanlı Devleti Arasındaki İlişkiler ve Ali Kazım İbrahim Efendi'nin Layihası". *Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*. C.23, S.2, 2003, s. 46.

⁴⁰ KCMDA 825 -f., 1-d., 36-b, 2-s.

⁴¹ KCMDA 21-f., 1-d., 327-b, 63-s.

Bey'in, topçuları ise Çerkes Yusuf Bey'in eğittiği anlaşılmaktadır. Tahir Efendi Kaşgar'da topçuların talimleri ile meşgulken, Mamad Efendi şaftı yivli olan topların dökümü işini öğretmekteydi. Rusçayı çok iyi bilen Zamanbek Bey, sürekli olarak Yakup Bek'in yanında bulunmuştu. Zamanbek, Yakup Bek'in dış işlerini yürütmede ve Kaşgar Devleti'nin yurt dışında elçilik kurumlarının oluşturulması işinde aktif rol üstlenmişti. Ayrıca Yakup Bek'in danışmanlığı görevini de yürütmüş, ülkenin güvenliği meseleleri ile de ilgilenmiştir. Macar seyyah László Berzenczey Kaşgar'da bulunduğu sırada Zamanbek ile tanışmıştı. Zamanbek onun Rus casusu olabileceğinden şüphelenmiş ve gözlem altında tutulmasını sağlamıştı.⁴²

Kuşkusuz Osmanlı Devleti'nin Türkistan'a ilgisi Yakup Bek ile olan ilişkilerle başlamamıştır. Kanuni Sultan Süleyman devrinde Batı Türkistan'daki Özbek hanlıkları, Safevilerle olan mücadelelerinde Osmanlı yardımına müracaat etmiş ve bu müracaat olumlu karşılık bulmuştu. Ancak aradan geçen iki asrın sonrasında durum bir hayli farklılıklar arz etmekteydi. Öncelikli olarak -her ne kadar o dönem için Doğu Türkistan için bir tehlike oluşturmaya da- Batı Türkistan hanlıklarını hâkimiyeti altına almış olan Rusya, Türk dünyasının karşısında güçlü bir pozisyona yükselmişti. Yedişehir Devletinin en büyük rakibi olan ve söz konusu dönemde Doğu Türkistan'a yayılma politikaları yürüten Mançu Çin'i ise askerî açıdan çok güçlü değildi.⁴³

Bu durum, Kaşgar'a gönderilen askerî yardımın ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Yakup Bek, İstanbul'dan getirilen tüfeklerden çok memnun kalmıştı. Kaşgar'daki silah ustalarına, bu tüfekleri örnek alarak silahlar üretmesi emrini verdi. Bu ustalar haftada beş tüfek imal etmekteydi. Yakup Bek'in Toksun şehrindeki askerleri bu tüfeklerle donatılmıştır.

4. İlişkilerin Gelişmesi

Osmanlı elçilik heyetinin Kaşgar'a gelişi, Yakup Bek'in devletinin uluslararası alanda tanınması anlamına gelmekteydi. Bu sırada o, ülkesinde basılan sikkelere Sultan Abdülaziz'in adını bastırды ve bunların bir kısmını İstanbul'a yolladı. Bunu yanı sıra Yedişehir Devleti'ndeki camilerde hutbeler Abdülaziz Han adına okunmaya başladı. Yakup Bek, kendisinin Osmanlı padişahına bağlı olduğunu ve dış işlerinde sadece onun izni dâhilinde işler yürüteceğini açıkladı. Kendisinden sonra ülkeyi kimin yöneteceği konusuna da Osmanlı sultanı karar verecekti.⁴⁴ Yakup Bek, Osmanlı padişahına gönderdiği yeni bir mektupta, devletin yönetiminin ölünceye kadar kendisinde kalmasına, vefatından sonra da en büyük oğluna geçmesine izin verilmesi rica etmişti.⁴⁵ Bu konu hakkında bilgi veren Şincan Tarihi ile ilgili eserlerde Yakup Bek'in idaresi altındaki yedi kentte Osmanlı hukukunun geçerli olmaya başladığını, Güney Şincan'da (Doğu Türkistan'ın güneyinde) Osmanlı sancağının dalgalanmaya başladığını ve Osmanlı sultanı adına sikkeler basılmaya başladığını kaydetmiştir.⁴⁶

Yakup Bek ile Osmanlı Devleti arasında bağlantı kurulması haberi, o sıralardaki Türk matbuatında da yer bulmuştu. Bu eserlerde Yakup bek ve Kaşgar'da gerçekleşmekte olan olaylar hakkında bilgiler verilmişti. Bu bilgiler İstanbul'daki Türk aydınlarının Türkistan'ın siyasi ahvaline ilgisinin artmasını sağlamıştı.⁴⁷ Bu durumun Türkistan topraklarının Rusya kontrolü altındaki bölgelerinde Çarlık hükümetine karşı başkaldırı hareketlerini tetikleyeceğinden endişe duyan Rusya'nın İstanbul'daki elçisi İgnatyev, böyle bir gelişmeye mahal verilmemesi için yetkili organları önlemler alması hususunda uyarılmıştı. Bu haberin ardından Narın istasyonundaki Rus

⁴² KCMDA 825-f., 1-d., 36-b., 3-s.

⁴³ Ükten, age, s. 309-310.

⁴⁴ KCMDA 825-f., 1-d., 40-b, 2-s.

⁴⁵ Saray, age, s. 111.

⁴⁶ *Şinjanın Jergiliktı Tarihi*, s. 469.

⁴⁷ Akçura, age, s. 62.

askerlerinin komutanına, bu bölge üzerinden geçen tüccarlar ve diğer insanlar aracılığıyla Yedişehir Devleti'ndeki Osmanlı Türkleri hakkında bilgi toplaması emri verildi. Narın istasyonunun amiri, 5 Şubat 1874 tarihinde Yedisu Vilayeti Askerî Gubernatoru'na şu bilgileri ihtiva eden raporunu yolladı:

“Kaşgarlı din önderlerinin dillendirdiği, Osmanlı hükümetinin desteğinden bizim yönetimimiz altındaki yerli halkın rahatsız oluşu yönündeki bilgilerin aslı yoktur. Bu, Türkiye'nin Kaşgar'ı koruması altına alması ve bu devlet aracılığıyla bizim topraklarımızda yaşamakta olan insanları etkileme niyetinin çarpıtılmasından kaynaklanmaktadır. Kaşgar'ın dinî yönden değil, siyasî yönden Türkiye'nin resmî koruması altında olduğu malumdur. Bana ulaşmakta olan güvenilir kaynaklara göre bugün Kaşgar hâkimi, kendisini Türk sultanının kolladığını belirtmektedir. Ona o kadar bağlıdır ki kendisinden sonra tahtın varisliği meselesini Türk sultanı belirleyecektir. Ayrıca Yedişehir ile bizim aramızdaki fikir ayrılıklarında da onun (Türk sultanının) dahli vardır. Bence, bunun bir gerçek olduğu Türkistan ülkelerinde daha önce görülmemiş bir durum olan Kaşgar'da basılan sikkelerde Sultan Abdülaziz'in isminin yazılmasından da anlaşılabilir. Bu yüzden Kaşgarlılar Türk padişahını kendi sultanları, Yakup Bek'i ise Türkiye hükümetinin vekili olarak görmektedir.”⁴⁸

Yakup Bek'in Türk sultanına saygı duymasında, Müslümanların kutsal toprağı Mekke'nin Osmanlı Devleti sınırları içinde olması da etkili olmuştur. O, Sultan Abdülaziz'in teklifi ile Mekke'ye hacca gidenlerin kullanımına sunulmak üzere hac güzergâhına bir tekke yapmaya da karar vermişti. Yedişehir ile Osmanlı Devleti arasında iyi ilişkilerin kurulması üzerine Yakup Bek'in annesi, hacca giderken İstanbul'a da uğradı. Türk hükümeti onu saygı ile karşılamış, her türlü ihtiyacını gidermişti. Hatta ülkesine kolaylıkla dönebilmesi için maddî yardımda bulunmuştu.⁴⁹ Yakup Bek'in Libibi adlı kız kardeşinin İstanbul'a seyahat amacıyla gelişinde, Türk hükümeti onu büyük iltifatla karşılamıştı. O dönemdeki Rus elçiliğine, Libibi'nin Türk sultanının annesi ile görüştüğü, ona saygı ve hürmetlerini sunduğuna dair bir haber ulaşmıştı. Yedişehir Devleti ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkilerin kuvvetlenmesinden tedirgin olan elçilik çalışanları, bu haberin aslının olup-olmadığını araştırmışlardı. Yakup Bek'in kız kardeşinin ülkesine dönüşünde onu ve beraberindekileri Hacıbey Limanına (Odesa) kadar götürme işini Türk hükümeti üstlenmişti.⁵⁰ 30 Mayıs 1876 tarihinde Sultan Abdülaziz'in vefatı üzerine V. Murat, Osmanlı Devleti'nin yeni padişahı olmuştu. Ancak o da rahatsızlığı sebebiyle kısa süre içinde tahttan indirilmiş ve devletin başına 31 Ağustos 1876 günü II. Abdülhamit geçmişti. Yakup Bek, Osmanlı Devleti ile kurmuş olduğu iyi ilişkileri II. Abdülhamit zamanında da devam ettirmek istemiştir. Bu sebeple Sultan Abdülhamit'e bir mektup yollayarak kendisinin ve halkının ona tabi olduğunu bildirmiştir. Ardından İstanbul'a bir elçilik heyeti yollayarak, Yedişehir halkının yeni Türk Sultanına iyi niyetlerini sunmuştur.⁵¹ Böylece Osmanlı Devleti ile Yedişehir Devleti arasındaki ilişkiler eskiden olduğu gibi devam etmiştir. Ancak çok zaman geçmeden iki ülke arasındaki bu ilişkilerin gelişmesine engel olacak çeşitli faktörler ortaya çıkmaya başlamıştır.

5. İlişkilerin Kopması

1876 yılının sonuna doğru Çin'i egemenliği altında tutan Qing (Çing) hanedanı, Doğu Türkistan'ı yeniden Çin İmparatorluğu sınırlarına dâhil etme faaliyetlerine başladı. Yakup Bek

⁴⁸ ÖCMDA. İ-715-f., 1-d., 62-ib s.132.

⁴⁹ *İstoriya Tsentralnoy Azii*, s. 259.

⁵⁰ *İstoriya Tsentralnoy Azii*, s. 261.

⁵¹ *İstoriya Tsentralnoy Azii*, s. 273.

tüm askerî gücünü Qing ordusu üzerine yönlendirmişken, 1877 yılının 17 Mayıs günü Kurla şehrindeki rakiplerinin suikastıyla zehirlenerek öldürüldü. Onun yerine oğlu Bekkulı Bek geçti.⁵²

Bekkulı Bek, tahta geçişinin hemen ardından Osmanlı Devleti ile kurulmuş olan ilişkileri devam ettirmek amacıyla İstanbul'a mektup yollayarak Sultan II. Abdülhamit'e bağlı olduğunu bildirmişti.⁵³ Bekkulı Bek'in bu mektubuna Osmanlı Devleti, 1877-78 Osmanlı-Rus Harbinin başlaması sebebiyle cevap verememiştir. Bu arada Yedişehir Devleti'nde kaos baş göstermiş, vilayetler arasında çatışmalar başlamıştı. Tüm bunlardan dolayı Osmanlı Devleti ile Yedişehir Devleti arasındaki ilişkiler yavaşladı. Doğu Türkistan'da bağımsız bir Türk devletinin kendi egemenliği altındaki Batı Türkistan bölgesini tehdit edeceğinden endişe duyan Çarlık Rusya da Qing hanedanının bu girişimini desteklemişti. Türkistan hanlıklarının işgali sırasında Rus ordularının komutanlığını yapmış ve 1867-1882 yılları arasında Türkistan Genel Valiliği görevlerinden bulunmuş olan General Konstantin Petroviç Kaufmann da, uzun süreden beri Yakup Bek'e karşı bir askerî harekâta bulunulmasını savunmaktaydı. Buna bağlı olarak Çinlilerden bir takım tavizler alarak Çin ordusunun tahıl ihtiyaçlarının karşılanması ve silah yardımında bulunularak desteklenmesinin Rusya'nın çıkarına olduğu kararı verildi.⁵⁴

Yedişehir Devleti'nde ortaya çıkan kaos ortamını, Qing hanedanı ordularının komutanı Tso Tsung-t'ang (Zuo Zongtang) ustalıklı kullanmayı başardı. General Tso, 1877 yılının sonuna doğru Yedişehir arazisinin tamamını işgal etti ve yerli halkı acımasızca cezalandırdı.⁵⁵ Bu şartlar altında Yedişehir hâkiminin ülkesinde daha fazla kalması mümkün değildi. O ve taraftarları Çarlık Rusya egemenliği altındaki Türkistan topraklarına göç etmek zorunda kalmıştı.

Çin İmparatorluğu, Yedişehir'de hâkimiyeti eline almasına rağmen Yakup Bek'in eski elçisi Seyit Yakup Han Töre 1878 yılında İstanbul'a gelerek Osmanlı Devleti'nin Yedişehir Devleti ve halkını himayesi altına alması hususunda ricada bulundu.⁵⁶ Ancak 1877-78 Rus harbinden mağlubiyetle ayrılan Osmanlı Devleti'nin bu istekleri yerine getirmeye gücü yetmemiştir. Böylece Yedişehir Devleti ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkiler tamamen kesilmiştir.

Sonuç

Yedişehir Devleti'nin dış ilişkilerinde Osmanlı Devleti'nin ayrıcalıklı bir yeri vardır. İki devlet arasında ilişkilerin oluşmasında her iki ülkenin halkının aynı dine mensup olmaları, aynı dili konuşmaları yani etnik olarak aynı soydan gelmeleri önemli rol oynamıştı. Dahası, Rusya'nın Batı Türkistan'ı istilası sırasında buradaki hanlıklara yeterince destek olamamanın hüznünü yaşayan Osmanlı Devleti, Yakup Bek'in yardım teklifi karşısında Yedişehir ile özel olarak ilgilenmiştir. Yakup Bek, elçileri vasıtasıyla Osmanlı Devleti ile kurduğu bağlantı sonucu askerî anlamda önemli destek almayı başarmıştı. İstanbul'dan Kaşgar'a giden Türk subayları, Yedişehir Devleti'nin ordusunun kuvvetlenmesine önemli katkı sağlamıştı. Yedişehir Devleti, Osmanlı Devleti ile dostluk ilişkileri kurmasının ardından Yakup Bek, Sultan Abdülaziz'e tabi olduğunu bildirmiş, onun adına sikkeler bastırılmış ve Doğu Türkistan'daki camilerde hutbeler Türk sultanının adına okunmaya başlamıştı. Yakup Bek, daha sonra Sultan II. Abdülhamit'e de biat ettiğini açıklamıştır.

Yakup Bek Rusya ve Büyük Britanya ile de ticarî ve diplomatik ilişkiler kurmuştu. Ancak bu devletlerin Yedişehir'e yaklaşımı sadece kendi menfaatleri icabı olmuştu. Bu bağlamda Osmanlı

⁵² KCMĐA 21-f., 1-d., 327-b, s.226.

⁵³ *İstoriya Tsentralnoy Azii*, s. 276.

⁵⁴ Coşkun Kumru, "Doğu Türkistan Hükümdarı Yakup Bey Döneminde Rusya ile İlişkiler", *Türk Tarihine Dair Yazılar*, Ed. Alpaslan Demir-Tuba Tombuloğlu-Eralp Erdoğan-Ömer Düzbakar, Gece Kitaplığı, Ankara 2018, s. 135.

⁵⁵ Wénlán, age, s. 252.

⁵⁶ *Belgelerle Osmanlı – Türkistan ilişkileri*, s. 94.

Devleti ile kurulan ve herhangi bir art niyet taşımayan bu ilişkiler, Yakup Bek için son derece büyük önemi haizdi.

Yedişehir Devleti ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkiler, Yakup Bek'in vefatının ardından ülkesinde baş gösteren kaos ve ardından Mançu Hanedanının Doğu Türkistan'ı istila etmesi sebebiyle kesilmiştir. Kaşgar'daki Türk hükümlarlığı Çin orduları tarafından yıkılırken, Osmanlı Devleti de Çarlık Rusya ile 93 Harbi olarak adlandırılan 1877-78 savaşına girmişti. Bu harpten ağır bir mağlubiyetle ayrılan Osmanlı Devleti, Yakup Bek'in yerine geçen oğlu Bekkulu Bek'e yardımda bulunamamış, Doğu Türkistan Çin egemenliği altına girmişti.

Kaynakça

A. Arşiv Kaynakları

KCMDA. (Kazakistan Cumhuriyeti Merkezî Devlet Arşivi) 21-fon., 1-dosya., 327-belge.

KCMDA. 64-f., 1-d., 5007-b.

KCMDA. 825-f., 1-d., 36-b.

KCMDA. 825-f., 1-d., 40-b.

ÖCMDA. (Özbekistan Cumhuriyeti Merkezî Devlet Arşivi) İ-715-fon., 1-dosya., 39 (a)-belge.

ÖCMDA İ-715-f., 1-d., 62-b.

B. Araştırma ve İncelemeler

AKÇURA, Yusuf, *Türkçülüğün Tarihi*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2001.

ATIF Mehmet, *Kaşgar Tarihi, Bais-i Hayret Ahval-i Garibesi*, Mehran Matbaası, İstanbul 1300 (1882/1883).

BABACANOV, B. M., *Kokandskoe Hanstvo: Vlast, Politika, Religia*, TIAS, Tokyo-Taşkent 2010.

Belgelerle Osmanlı – Türkistan ilişkileri (XVI-XX. Yüzyıllar), Başbakanlık Basımevi, Ankara 2004.

BEKİN, Ahmet Rıza, *Yakup Bey Devrinde Çin Türkistan'ında Siyasal ve Kültürel Durum*, (Ankara Üniversitesi Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 1968.

BEKİN, Ahmet Rıza, “Yakup Beğ'in Egemenliği Zamanında Doğu Türkistan'ın Dış Memleketlerle İlişkileri”, *Doğu Türkistan'ın Sesi*, C. 4, Sayı 16, 1987, s. 14-20.

DEMETRİUS, Boulger Charles, *The life of Yakoob-Beg: Athalik Ghazi and Badaulet Ameer of Kashgar*, W. H. Allen & Co., London 1878.

DEMİRAĞ, Yelda, “1755-1949 Yılları Arasında Doğu Türkistan”, *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, S. 3, 2014, s. 229-245.

HALAÇOĞLU Yusuf, “Binbaşı İsmail Hakkı Bey'i Kaşgar'a Dair Eseri”, *Tarih Enstitüsü Dergisi, Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu Hatıra Sayısı*, S. 13, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1987.

HEKİMOĞLU, Vecihi Sefa Fuat- Aytkul Mahayeva - Gulzada Çarginova, “19. Yüzyılın Son Çeyreğinde Doğu Türkistan'daki Milli Mücadelede Kazak ve Kırgızların Rolü”. *Belleten*, S.63 (296), 2019, s.229-260.

HENZE, Paul B., “Kaşgariya'daki Büyük Oyun, Yakup Beg Nezdindeki İngiliz ve Rus Temsilciler”, *Doğu Türkistanın Sesi*, S.19, C.5, Sonbahar 1988, s. 14-35.

İSİYEV, Daut Ablumoviç, *Uygurskoye Gosudarstvo Yettişar (1864-1877)*, Nauka, Moskova 1981.

İstoriya Tsentralnoy Azii v Osmanskikh Dokumentah. Politiceskie i Diplomaticheskie Otnoşenia, MITCA-TOA, Semerkant 2011.

KOLESNİKOV Aleksandr, *Rus Seyyahların Gözüyle Kaşgar, XIX. Yüzyılın İkinci Yarısı-XX. Yüzyılın Başı*, Çev. Rakhat Abdieva, Haz. İlyas Kamalov, Türk Tarih Kurumu Basımevi Ankara, 2010.

- KUMRU, Coşkun, “Doğu Türkistan Hükümdarı Yakup Bey Döneminde Rusya ile İlişkiler”, *Türk Tarihine Dair Yazılar*, Ed. Alpaslan Demir-Tuba Tombuloğlu-Eralp Erdoğan-Ömer Düzbakar, Gece Kitaplığı, Ankara 2018, s. 129-138.
- KUROPATKİN, Aleksey Nikolayeviç, *Kaşgaria. İstoriko-Geografiçeskii Oçerk Strani, ee Voyennie Sil, Promişlennost i Torgovlia*, Tipografia S. Balacheva, Sankt-Petersburg 1879.
- MAVLONOVA, Anna Sergeevna, *Problema Uygurskogogo Separatizma v Kontekste Obespeçeniye Regionalnoy Bezopasnosti v Tsentralnoy Azii*, (Halklar Dostluğu Rusya Üniversitesi (Rossisyskiy Universitet Drujbi Narodov)Yayımlanmamış Doktora Tezi), Moskova 2015.
- SARAY, Mehmet, “1874’de Kaşgar’a Gönderilen Türk Subayları”, *Türk Kültürü Araştırmaları*, S.7-21, 1-2 1979-1983, s. 244-252.
- SARAY, Mehmet, *Rus İşgali Devrinde Osmanlı Devleti ile Türkistan Hanlıkları Arasındaki Siyasî Münasebetler (1775 – 1875)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1994.
- SARAY, Mehmet, “Osmanlı Devleti’nin Türkistan Siyaseti”, *Osmanlı*, C. 1, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 573-580.
- Şinjannin jergilikli tarihi*, Çinjan Çinkhua Basması, Urumçi 1999.
- ÜKTEN, Selim Serkan, “Osmanlı Silah Teknolojisinin İslam Dünyasına İtikali ve Osmanlı Devleti’nin Türkistan Hanlıklarına Yaptığı Askerî Yardımlar (XIV-XIX. Asırlar)”, *Türk Tarihine Dair Yazılar II*, Ed. Alpaslan Demir-Tuba Tombuloğlu-Eralp Erdoğan, Gece Kitaplığı, Ankara 2017, s. 297-317.
- VASİLYEV A. D., *Znamia i Meç ot Padiçaha Politiceskie i Kulturnie Kontakti Hanstv Tsentralnoy Azii i Osmanskoy İmperii (seredina XVI – naçalo XX veka)*, Probel – 2000, Moskova 2014.
- WÉNLÁN Fàn, *Novaia İstoria Kitaia 1840-1901*, Inostrannaia Literatura, Moskova 1955.
- YAVUZ Nuri, XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Kaşgar Emirliği ile Osmanlı Devleti Arasındaki İlişkiler ve Ali Kazım İbrahim Efendi’nin Layihası”. *Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*. C.23, S.2, 2003, s. 41-60.

Summary

This article was written to analyze the relations between the Ottoman Empire and the Yettishar State, which is often known as the "Kashgar Emirate" in Turkish literature. The Great Turkestan, which has been a home to great civilizations throughout history, is now divided into two as "east" and "west". "Eastern Turkistan" was previously called as "Six Cities" (Kashgar, Yarkant, Aksu, Hotan, Uqturpan, Kuqa). After Yaqub Beg took the city of Korla under his control, it started not to be called "Yettishar" (Seven Cities). The name of the country he founded in Kashgar was also called Yettishar State. Before establishing this state, Yaqub Beg was attached to the Khanate of Kokand. He came to Kashgar in 1865 and established sovereignty in the region.

Examining the political and diplomatic relations of the Yettishar State with foreign countries will make an important contribution to the insight into the policies implemented by the great empires of that time in the Central Asian region. Therefore, it is necessary to take into consideration the socio-political relations of the Yettishar State with the Ottoman Empire.

It would be appropriate to prioritize civilized relations in the connections between the Yettishar State and the Ottoman Empire. It can be said that historical-cultural evaluations have a privileged place in order to understand all aspects of the events and historical personalities that took place in the relations between Kashgar and the Ottoman Empire in the 1870s. The Ottoman Empire, which could not respond to the demands of the Kokand and Khiva Khanates and the Emirate of Bukhara, which were occupied by Russia, followed a more active policy on the Kashgar issue, with the encouragement of the British.

The first connection between the Yettishar State and the Ottoman Empire was established in 1873. Yaqub Beg sent a letter to Sultan Abdulaziz through the British and presented gifts consisting of valuable items. Before the diplomatic relations between the Ottoman Empire and the Yettishar State began, Yaqub Beg also sent a letter to the sultan. This attempt of his made the sultan extremely pleased. Following this letter he wrote in 1872, Yaqub Beg sent his ambassador, Seyyit Yaqub Khan Tora, to Istanbul. Seyyit Yaqub Khan Tora, who came to Istanbul as the ambassador of the Yettishar State on June 16, 1873, was greeted with great compliments in Istanbul and was accepted in the presence of Sultan Abdulaziz. This embassy delegation reported that the Yettishar State paid tribute to the ruler Yaqub Beg and the peoples under his rule to the Ottoman Sultan. After establishing diplomatic relations between the two countries, the Ottoman embassy delegation was sent to Kashgar with some gifts, military experts and weapons. From the Ottoman Empire, seven Turkish officers named Mehmet Yusuf Bey, Çerkes Yusuf Bey, İsmail Hakkı Bey, Zamanbek Bey, Taci Efendi, Tahir Efendi and Mamad Efendi were sent to Kashgar. Yaqub Beg was very pleased with the rifles brought from Istanbul. He ordered the gunsmiths in Kashgar to produce weapons by taking these rifles as an example.

The arrival of the Ottoman embassy delegation to Kashgar meant the recognition of Yaqub Beg's state in the international arena. Yaqub Beg declared that he was subordinate to the Ottoman sultan and that he would carry out foreign affairs only with his permission. The Ottoman sultan would decide who would rule the country after him. In a new letter to the Ottoman sultan, Yaqub Beg asked that the administration of the state be allowed to remain with him until his death and to pass on to his eldest son after his death. The fact that Mecca, the holy land of the Muslims, was within the borders of the Ottoman Empire was also effective in Yaqub Beg's respect for the Turkish sultan. He also decided to build a lodge on the pilgrimage route to be used by those who went on pilgrimage to Mecca with the proposal of Sultan Abdulaziz. In addition, the fact that the people of both countries belonged to the same religion and spoke the same language, that is, their ethnic origin played an important role in the formation of relations between the two states.

On August 31, 1876 Abdülhamit II. became the Ottoman sultan. Yakup Bek wanted to continue his good relations with the Ottoman Empire during the reign of Abdülhamit II. For this reason, Sultan sent a letter to Abdülhamit and informed that he and his people were subordinated to him. He then sent an embassy to Istanbul and presented his good intentions to the people of Yettishar to the new Turkish Sultan.

Towards the end of 1876, the Qing dynasty, which dominated China, started activities to include Eastern Turkestan again within the borders of the Chinese Empire. He was killed by poisoning by the assassination of his rivals in the city of Korla on May 17, 1877. His son Bekkulu Beg replaced him. Concerned that an independent Turkic state in East Turkistan would threaten the West Turkestan region under its rule, Tsarist Russia also supported this initiative of the Qing dynasty. Bekkulu Bek sent a letter to Istanbul to continue the relations established with the Ottoman Empire immediately after his accession to the throne and declared that he was loyal to Sultan Abdülhamit II. The Ottoman State could not respond to his letter due to the start of the 1877-78 Ottoman-Russian War. Chaos occurred in Yettishar State after the death of Yaqub Beg. Tso Tsung-t'ang (another pronounced Zuo Zongtang), the commander of the Qing dynasty armies, managed to skillfully use the chaos that emerged in the Yettishar State. General Tso occupied the entire Yettishar land towards the end of 1877 and brutally punished the locals.

Although the Chinese Empire took over Yettishar, Yaqub Beg's former ambassador Seyyit Yaqub Khan Tora came to Istanbul in 1878 and requested that the Ottoman Empire take the Yettishar State and its people under its protection. However, the Ottoman Empire, which was defeated in the Russian war of 1877-78, could not afford to fulfill these demands. Thus, the relations between the Yedişehir State and the Ottoman Empire were completely cut off.

